

CHARLES DE SECONDAT MONTESQUIEU

PERZSKÉ

LISTY

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Edícia svetových mysliteľov

CHARLES DE SECONDAT MONTESQUIEU
PERZSKÉ LISTY

Translation © Anton Vantuch 1968, 2009

epilogue © Anton Vantuch, 1968

Cover design © Dušan Babjak

Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava

e-mail: vsss@stonline.sk

<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry SR

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Z francúzskeho originálu Charles Marie Secondat de Montesquieu: Lettres
Persanes, Editions Garnier Frères, Paris 1960, preložil Anton Vantuch
Zodpovedné redaktorky Nátália Petranská-Rolková a Viera Švenková

Obálka Dušan Babjak

Sadzba a tlač ETERNA Press, s. r. o.

Vydanie druhé, vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov prvé
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-374-7

CHARLES DE
SECONDAT
MONTESQUIEU

PERZSKÉ
LISTY

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Ú V O D

Nepíšem tu venovanie a o ochranu pre knihu nežiadam: ľudia ju budú čítať, ak je dobrá; a keď je zlá, nezáleží mi na tom, či ju budú čítať.

Tieto prvé listy som vybral, aby som vyskúšal vkus čitateľov; mám ich v zásobe veľa a neskôr im môžem predostrieť aj tie.

No iba s tou podmienkou, že zostanem nepoznaný: lebo ak sa niekto náhodou dozvie moje meno, naskutku sa odmlčím. Poznám ženu, ktorá chodí dosť dobre, no kríva, len čo na ňu niekto pozrie. Dosť na tom, že dielo má chyby, netreba predkladať kritike aj chyby vlastné. Keby vedeli, kto som, vraveli by: tá kniha nie je v súlade s jeho charakterom, mal by využiť čas na niečo lepšie; na vážneho človeka sa to nepatrí. Kritici si nikdy neodpustia také poznámky, veď veľa dôvtipu na ne netreba.

Peržania, čo si tu píš, boli moji spolubývajúci; vedno sme trávili život. Bol som pre nich človekom z iného sveta, a preto pred mnou nič neskrývali. Veď ľudia presadení z takej diaľky nemôžu mať tajomstvá. Dali mi čítať väčšinu svojich listov: odpísal som si ich. Ba nadabil som aj na niekoľko takých, ktoré by mi veru nezverili, také trpké boli pre perzskú márnivosť a žiarlivosť.

Som teda len prekladateľ: celá ťažkosť bola v tom, ako prispôbiť dielo našim mravom. Pokiaľ som mohol, uľahčil som čitateľovi ázijský jazyk a ušetril som ho množstva prevznešených výrazov, ktoré by ho vyniesli až nad oblaky.

Avšak nielen to som preňho spravil. Vyčiarkol som dlhé poklony, na ktoré sú orientálci práve takí štedrí ako my, a vynechal som úžasne veľa podrobností, čo len ťažko znesú denné svetlo a majú zostať medzi dvoma priateľmi ako v hrobe.

*Keby tak urobila väčšina tých, čo vydávajú zbierky listov, ich die-
la sa im pred očami rozplynú.*

*Jednému som sa často čudoval: neraz tí Peržania vedia o mra-
voch a o spôsobe života nášho národa práve toľko ako ja, ba po-
znajú tie najsubtilnejšie okolnosti a všimnú si veci, ktoré by – tým
som si istý – ušli hŕbe Nemcov cestujúcich po Francúzsku. Pripisu-
jem to skutočnosti, že u nás pobudli dlho, nehovoriac už o tom, že
Ázijec sa ľahšie poučí o francúzskych mravoch za rok než Francúz
o ázijských za štyri roky; my sa totiž ničím netajíme, kým oni sa
veru málo zverujú.*

*Podľa zvyku prekladateľ, ba i ten najbarbarskejší komentátor
okrášľuje záhlavie textu či vysvetliviek chválospevom na pôvodinu,
poukazuje na jej užitočnosť, prednosti a skvelosť. Nespravil som to;
dôvody ľahko uhádnete. K najlepším patrí fakt, že by to bolo straš-
ne nudné, tobôž na mieste, ktoré je už samo osebe strašne nudné,
totiž v predslove.*

LIST PRVÝ

UZBEK PRIATEĽOVI RUSTANOVÍ DO ISFAHÁNU

V Kume sme sa zastavili len na deň. Zbožne sme sa poklonili panne, ktorá porodila dvanásť prorokov, a potom sme sa opäť vydali na cestu; a včera, dvadsiaty piaty deň po odchode z Isfahánu, dorazili sme do Tabrízu.

Rizá a ja sme hádam prví Peržania, čo z túžby po poznaní opustili vlast a vzdali sa príjemností pokojného života, v potu tváre hľadajúc múdrosť.

Narodili sme sa v kvitnúcom kráľovstve; no zato sme si nemysleli, že jeho hranice sú aj hranicami našich vedomostí a že len svetlo z východu nás môže osvietiť.

Napíš, čo sa povráva o našej ceste, ale nezaliečaj sa: viem, že dobroprajných bude málo. List pošli do Erzurumu, chvíľu sa tam zdržím.

Zbohom, drahý Rustan. A kdekoľvek budem, zostanem Ti verný priateľ, tým si buď istý.

V Tabríze 15. dňa mesiaca safar 1711

LIST DRUHÝ

UZBEK HLAVNÉMU ČIERNEMU EUNUCHOVI V ISFAHÁNSKOM HÁREME

Si verný strážca najkrajších žien Perzie; zveril som Ti, čo som mal na svete najdrahšie: v rukách máš kľúče osudných dverí, čo sa otvárajú len mne. Kým Ty chrániš drahocenný poklad môjho srdca, je ono pokojné, bláha si v ničím nerušenej bezpečnosti. Ty stojíš na stráži v tichu noci aj v ruchu dňa. Tvoja neúnavná starostlivosť podoprie cnosť, keď ochabuje. Keby ženy, ktoré strážiš, chceli prekročiť medze povinnosti, Ty by si im zobral akúkoľvek nádej. Si bičom neresti aj stĺpom vernosti.

Rozkazuješ im, a pritom ich poslúchaš: každú žiadosť im slepo splníš, a práve tak ich nútiš zachovávať zákony háremu. Preukazovať im tie najmrzkejšie služby je Tvojou slávou; s úctou i s bážňou sa podrobuješ ich oprávneným rozkazom; ako otrok

ich otrokov im slúžiš. No zavše si vymeníte úlohy, Ty sám si pánom a rozkazuješ ako ja, keď sa bojíš, že sa uvoľňujú zákony cudnosti a skromnosti.

Pamätaj, že si bol posledný z otrokov, že si nebol nič, keď som Ťa pozdvihol na toto miesto a zveril Ti rozkoš svojho srdca: buď hlboko ponížený pred tými, s ktorými sa delím o svoje srdce; no súčasne nech cítia, aká veľká je ich závislosť. Dožič im akékoľvek potešenie, ak je nevinné, rozptyľuj ich nepokoj, zabav ich hudbou, tancom, lahodnými nápojmi, presviedčaj ich, aby sa často schádzali. Ak sa im zapáči ísť na vidiek, zaveď ich ta, ale Tvoja ruka nech dopadne na každého, kto im príde do cesty. Veď ich k čistote, ktorá je obrazom čistej duše. Zavše sa s nimi o mne zhováráj. Rád by som ich opäť uvidel na tom čarovnom mieste, ktorému sú okrasou. Zbohom.

V Tabríze 18. dňa mesiaca safar 1711

LIST TRETÍ

ZAŠI UZBEKOVI DO TABRÍZU

Prikázali sme hlavnému eunuchovi, aby nás zaviedol na vidiek; sám Ti povie, že všetko prešlo hladko. Keď sme museli prejsť cez rieku, vstali sme z nosidiel a vošli, ako zvyčajne, do búdok: dvaja otroci nás niesli na pleciach a nijaký pohľad sa nás nedotkol.

Ako by som, drahý Uzbek, mohla žiť v Tvojom isfahánskom hárme, na miestach, ktoré každodenne, vždy s novou silou bičujú túžbu neprestajnou spomienkou na niekdajšiu rozkoš? Blúdila som z izby do izby, jednodaj som Ťa hľadala, a nikdy nenašla; no všade som stretávala krutú spomienku na minulé šťastie. Hneď som sa videla tam, kde som Ťa po prvý raz v živote zovrela v náručí, hneď zase tam, kde si rozsúdil tú pamätnú škriepku svojich žien. Každá o sebe vravela, že je krajšia od ostatných. Predstúpili sme pred Teba, keď sme už vyčerpali všetky ozdoby a šperky, aké sme si len vedeli predstaviť: pozeral si s potešením na zázraky nášho umu, obdivoval si, kam nás až zaviedla vreľá túžba zapáčiť sa Ti. No vypožičaná krása musela čoskoro ustúpiť pôvabom prirodzenejším; zničil si naše dielo: museli sme odložiť

ozdoby, ktoré sa Ti stali nepohodlnými, museli sme predstúpiť pred Tvoj zrak v prostom rúchu prírody. Nedbala som na stud; myslela som len na svoju slávu.

Šťastný Uzbek! Koľko pôvabov sa odhalilo Tvojim očiam! Dlhو sme Ťa videli blúdiť vždy v novom ošiali: Tvoja duša dlho váhala, nevedela sa rozhodnúť; každý nový pôvab si žiadal novú daň: v okamihu si nás všetky obsypal bozkami, zvedavými pohľadmi si sledil aj v najtajnejších miestach; vo chvíľke sme vystriedali tisíc rozmanitých postojov: vždy nové rozkazy a vždy nová poslušnosť. Priznám sa Ti, Uzbek: vášň prudšia ako ctibažnosť vo mne vzbudila túžbu páčiť sa Ti. Videla som, že sa znenáhla stávam paňou Tvojho srdca; vzal si ma, opustil, vrátil sa a už som si Ťa udržala: moje bolo celé víťazstvo, sokyniam zostalo iba zúfalstvo. Mali sme pocit, akoby sme boli sami na svete; nič okolo nás už nebolo hodné, aby sme sa tým zapodievali. Kiež by nebo bolo dalo mojim sokyniam odvahu ostať svedkyňami všetkých tých prejavov lásky, čo sa mi od Teba dostalo! Keby boli videli moje opojenie, boli by cítili, aký rozdiel je medzi mojou a ich láskou, boli by videli, že so mnou síce mohli súperiť v pôvaboch, nie však v citoch...

No kde to som? Kam ma vedie toto daromné rozprávanie? Nebyť milovaná je pre ženu nešťastie. No prestať ju milovať je urážka. Odchádzaš, Uzbek, budeš sa tulať v barbarských krajinách. Za nič teda nemáš moju lásku? Žiaľ, nevieš ani, čo všetko strácaš! Vzdychám, a Ty ma nepočuješ; kanú mi slzy, a Ty sa z nich netešíš; három akoby dýchal láskou a Tvoja neciteľnosť Ťa od neho neprestajne vzdďľuje! Ach, drahý Uzbek, keby si vedel byť šťastný!

V háreme Fátme 21. dňa mesiaca moharram 1711

LIST ŠTVRTÝ

ZEĽIS UZBEKOWI DO ERZURUMU

Tá čierna príšera si prosto vzala do hlavy, že ma utýra: Chce mi silou-mocou odňať otrokyňu Žulídu, ktorá mi tak ochotne slúži a umnou rukou všade kladie ozdoby a pôvab. No bolesť rozlúč-

ky mu nie je dosť, chce, aby bola pre mňa urážlivá. Ten hnusný chlap chce pohnútky mojej dôvery pokladať za hriešne, a preto-že sa za dverami, kam ho vždy vykážem, nudí, trúfa si namýšľať, že počul či videl veci, ktoré si ja neviem ani predstaviť. Ach, ja nešťastná! Ústranie, v ktorom žijem, ani moja cnosť ma nevedia uchrániť pred jeho nehoráznym upodozrievaním: mrzký otrok na mňa útočí priam v Tvojom srdci a ja sa v ňom musím brániť! Nie, mám priveľkú úctu k sebe, neznížim sa natoľko, aby som sa ospravedlňovala: jedinou zárukou nech mi je moje správanie, Ty sám, Tvoja i moja láska; a keď už to musím povedať, drahý Uzbek, aj moje slzy.

V háreme Fátme 29. dňa mesiaca moharram 1711

LIST PIATY

RUSTAN UZBEKOWI DO ERZURUMU

Si predmetom všetkých rozhovorov v Isfaháne; každý hovorí len o tom, že si odcestoval. Podajedni vravia, že si ľahkovážny, druhí, že máš dáky žiaľ: len priatelia Ťa bránia, a nik im neverí. Nik nevie pochopiť, že si mohol opustiť ženy, rodičov, priateľov, vlast a odísť do krajín Peržanom cudzích. Rizova matka len narieka a narieka; vzal si jej vraj syna a máš jej ho vrátiť. Nuž a ja, drahý Uzbek, ja cítim, že z prirodzenej náklonnosti schválím všetko, čo robíš, nemôžem Ti však odpustiť Tvoju neprítomnosť; a nech máš na to hocaký dôvod, môjmu srdcu sa nikdy nezapáči.

Zbohom. Zachovaj mi navždy svoju lásku.

V Isfaháne 28. dňa mesiaca rabí 1, 1711

LIST ŠIESTY

UZBEK PRIATEĽOWI NÁSIROVI DO ISFAHÁNU

Na deň cesty od Erivanu sme opustili Perziu a vstúpili sme na územie poddané Turkom. O dvanásť dní sme došli do Erzurumu, kde sa zdržíme tri-štyri mesiace.

Priznám sa Ti, Násir: cítil som skrytú bolesť, keď som Perziu

stratil z očí a ocitol som sa uprostred vierolomných Osmanov. Čím väčší som vnikal do krajiny tých neposvätených, zdalo sa mi, že i ja sám strácam posvätenie.

V duchu som videl vlast, rodinu a priateľov, prebudila sa vo mne neha, akýsi nepokoj ma celkom zmiatol a ukázal mi, že som sa podobral na viac, než osoží môjmu pokoju.

Najväčší však moje srdce zarmucujú ženy. Zožieram sa smútkom, len čo na ne pomyslím.

Niežeby som ich ľúbil, Násir: v tom ohľade som taký neciteľný, že ani neviem, čo je túžba. Žil som v mnohých háremoch a toľko som miloval, že som lásku zničil láskou; ale práve z môjho chladu sa rodí skrytá žiarlivosť a užiera ma. Vidím krdeľ žien ponechaných takmer samých na seba; len duše zbabelé mi za ne ručia. Horko-ťažko by som si bol istý, aj keby moji otroci boli verní. Čo teda, ak verní nebudú? Aké truchlivé správy ma možno zastihnú v ďalekých krajinách, ktorými budem cestovať? V tomto nešťastí ani priatelia mi nepodajú liek: o smutných tajomstvách toho miesta nesmú sa nič dozvedieť. Veď ako by mi aj pomohli? Či by som tisíckrát nedal prednosť utajenej beztretnosti pred verejným potrestaním? Ukladám do Tvojho srdca, drahý Násir, všetok svoj žal; v stave, v akom som, mi neostáva iná útecha.

V Erzurume 10. dňa mesiaca rabí 2, 1711

LIST SIEDMY

FÁTME UZBEKovi DO ERZURUMU

Sú to už dva mesiace, čo si odišiel, drahý Uzbek, a som taká zrotená, že tomu ešte vždy nechcem veriť. Behám po celom hárme, ani keby si bol tu; nič ma nemôže vyviešť z omylu. Čo si má počať žena, ktorá ťa ľúbi, zvyknutá na Tvoje objatie, večne zamestnaná úsilím dokázať Ti svoju nehu: slobodná rodom, otrokyňa silou svojej lásky?

Keď som sa za Teba vydala, moje oči ešte nepoznali mužskú tvár; ani teraz nesmiem vidieť iného okrem Teba,¹ lebo nerátam za chlapov tých strašných eunuchov, ktorých najmenšou chybou

1 Perzské ženy strážia oveľa prísnejšie ako ženy turecké a indické.

je, že nie sú muži. Keď porovnávam Tvoju krásnu tvár s ich hrubým obličajom, neviem sa ubrániť pocitu šťastia. Obraznosť mi nevie poskytnúť úchvatnejšiu predstavu, ako je bájne čaro Tvojej osoby. Prisahám Ti, Uzbek: aj keby som mohla odísť z miest, kam ma uzavrela nevyhnutnosť môjho postavenia, aj keby som mohla uniknúť strážcom okolo seba, keby som mohla voliť medzi mužmi, čo žijú v tomto hlavnom meste národov, prisahám Ti, Uzbek, že by som si zvolila len Teba. Zo všetkých na svete Ty jediný si zaslúžiš moju lásku.

Nemysli si, že teraz, keď nie si tu, zanedbávam krásu, ktorá Ti je drahá. Hoci nik ma nesmie vidieť a ozdoby, ktorými sa krášlim, ničím neprispievajú k Tvojmu šťastiu, usilujem sa zotrvať vo zvyku páčiť sa Ti. Prv než idem spať, navoniam sa najľúbenejšími esenciami. Pripomínam si ten šťastný čas, keď si prichádzal zovrieť ma v náručí; lichotivý sen ma omámi, v duchu vidím drahý predmet svojej lásky, moja predstavivosť sa utápa v túžbe a kojí sa nádejou. Zavše si myslím, že sa Ti zbrídí tá strastiplná cesta, že sa k nám vrátiš: noc plynie v snoch, čo nie sú bdením ani spánkom: hľadám Ťa pri svojom boku, je mi, akoby si mi unikal; napokon oheň, čo ma stravuje, sám rozptýli tie marivá a som opäť pri zmysloch. Vtedy som taká vzrušená...

Neveril by si, Uzbek: je nemožné žiť v takom stave, žilami prúdi oheň. Ach, prečo neviem vyjadriť, čo tak dobre cítim? A prečo tak dobre cítim, čo neviem vyjadriť? V tých chvíľach, Uzbek, dala by som vládu nad celým svetom za jediný Tvoj bozk. Aká nešťastná je žena, že má také prudké túžby, keď jej vzali toho jediného, kto ich môže utíšiť; je ponechaná sama na seba, nemá nič, čo by ju rozptýlilo, musí jednoducho len vzdychať a žiť v šialenstve vydráždenej vášne; je nielen nešťastná, ale ani inému nemôže poslúžiť k blaženosti: márna okrasa háremu, strážená pre manželovu česť, nie však pre jeho šťastie!

Akí ste vy muži krutí! Ste očarení, že máme vášne, ktoré nemôžeme utíšiť; správate sa k nám, akoby sme boli necitelné, a pritom by ste sa veľmi hnevali, keby sme také naozaj boli; myslíte si, že pri vašom pohľade túžba, tak dlho potláčaná, hneď vzplanie. Vzbudiť lásku stojí námahu: ľahšie je získať od zúfalých zmyslov to, čo sa neodvažujete očakávať od vlastnej zásluhy.

Zbohom, môj drahý Uzbek, zbohom. Buď si istý, že žijem, len aby som Ťa zbožňovala, moja duša je naplnená Tebou; a Tvoja neprítomnosť mi nielen nedá zabudnúť, ale ešte prudšie by roz-nietila moju lásku, keby to bolo vôbec možné.

V isfahánskom háreme 12. dňa mesiaca rabí 1, 1711

LIST ÔSMY

UZBEK PRIATEĽOVI RUSTANOVÍ DO ISFAHÁNU

Tvoj list mi dali v Erzurume, kde teraz som. Tušil som, že môj odchod spôsobí rozruch, no nijako sa pre to netrápim. Čo po-vieš, čoho sa mám pridržať? Múdrosti svojich priateľov, alebo vlastnej?

Už v skorej mladosti som prišiel na dvor. Môžem povedať, že moje srdce sa tam neskazilo; a skrsol vo mne skvelý úmysel, osmelil som sa byť na dvore cnostný. Len čo som poznal neresť, vyhol som jej; potom som sa jej priblížil, aby som jej strhol mas-ku. Priniesol som pravdu až k podnoži trónu, hovoril som rečou, akú dovtedy nepoznali, zmiatol som zaliečavcov a udivil som zá-roveň modlu i modloslužobníkov.

No keď som videl, že moja úprimnosť mi narobila nepriateľov, že som vzbudil žiarlivosť ministrov a priazeň vládcu som nezís-kal, že na skazenom dvore ma podopiera už len slabá cnosť, roz-hodol som sa odísť. Začal som predstierať, že ma nesmierne za-ujala veda; a z predstierania sa zrodil skutočný záujem. Už som sa o nič nestaral a uchýlil som sa do vidieckeho sídla. Ale aj také rozhodnutie malo nevýhody: bol som naďalej vystavený útokom nepriateľov a sám som sa tak zbavil možnosti brániť sa im. Nie-koľko tajných upozornení ma prinútilo zamyslieť sa vážne nad sebou: rozhodol som sa odísť z vlasti; a to, že som sa uchýlil do ústrania, bolo mi vhodnou zámenkou. Išiel som ku kráľovi; pre-javil som chuť vzdelat' sa v západných vedách; naznačil som, že moje cesty mu možno budú na osoh. Našiel som milosť pred jeho očami, odcestoval som a pripravil som tak priateľov o ich obeť.

Taký je, Rustan, pravý dôvod mojej cesty. Nech si Isfahán vraví, čo chce, bráň ma len pred tými, čo ma ľúbia. Nechaj nepriateľov

pri ich škodoradosných výkladoch: som prešťastný, že mi môžu ublížiť tak málo.

Teraz sa o mne hovorí. Možno na mňa raz celkom zabudnú aj moji priatelia... Nie, Rustan, nechcem sa zapodievať takou smutnou myšlienkou: budem im vždy drahý; spolieham sa na ich vernosť práve tak ako na Tvoju.

Erzurum 20. dňa mesiaca džumádí 2, 1711

LIST DEVIATY

HLAVNÝ EUNUCH IBBÍMU DO ERZURUMU

Sprevádzáš bývalého pána na cestách, precestuješ rozličné kraje a kráľovstvá, smútok na Teba nedolieha: každá chvíľa Ti prináša niečo nové, všetko, čo vidíš, Ťa osvieži a čas sa Ti míňa, ani to nebadáš.

So mnou to tak nie je; som zavretý v strašnom väzení, okolo seba mám vždy rovnaké predmety a vždy ma zožiera rovnaký žiaľ. Úpiem pod ťarchou päťdesiatich rokov starostí a obáv; a v celom dlhom živote som hádam nemal jediný jasný deň, jedinu pokojnú chvíľku.

Keď môj prvý pán pojal krutý zámer zveriť mi ženy, vábnymi sľubmi, ktoré podopieral tisícorakými hrozbami, donútil ma navždy sa rozlúčiť s časťou seba: tu sa mi zunovalo vykonávať tie najmrzkejšie práce, chcel som svoje vášne obetovať za pokoj a imanie. Ja nešťastný! Môj zaujatý duch mi kládol pred oči odškodnenie, nie však stratu: dúfal som, že človeka, čo nie je schopný milovať, sa láska nedotkne. Žiaľ, uhasili vo mne dôsledok vášní, nie však príčinu, a nielenže sa mi neulavilo, ale ocitol som sa uprostred vecí, čo ma neprestajne dráždili. Prišiel som do hárumu, kde všetko vo mne vzbudzovalo ľútosť nad tým, čo som stratil: každú chvíľu som pociťoval vzrušenie; zdalo sa mi, že tisíce vnád sa odhaľuje môjmu zraku, len aby ma skormútili; a na dovŕšenie nešťastia šťastní muži mi neschádzali z očí! V tom čase pomútených zmyslov nikdy som nevedol ženu do postele svojho pána, nikdy som ju nevyzliekal, aby som neušiel do svojej izby so zúrivým hnevom v srdci a so strašným zúfalstvom v duši.

Tak biedne som trávil svoju mladosť. Nemal som iného dôverníka okrem seba. Mrzutosti, smútok na mňa doliehali, musel som ich však prehltnúť; stíhal som prísnymi pohľadmi tie isté ženy, na ktoré som bol v pokušení pozeráť očami plnými nehy: nech uhádnú, čo sa vo mne deje, som stratený. Akoby vedeli ťažiť z môjho rozpoloženia!

Pamätám sa, keď som raz kládol ženu do vane, cit ma natoľko zmohol, že som celkom stratil rozum a osmelil som sa položiť ruku na obávané miesto. Mojou prvou myšlienkou bolo, že nadišiel môj posledný deň: mal som však natoľko šťastie, že som unikol tisícorakej smrti. No kráska, svedkyňa mojej slabej chvíľky, draho predala svoje mlčanie: stratil som u nej všetku autoritu a vynútila si takú zhovievavosť, že som sa nespočetne ráz vydával v nebezpečenstvo smrti.

Napokon sa žiaľ mladosti pominul; som starý a v tomto ohľade sa cítim pokojný; na ženy sa dívam ľahostajne; splácam im aj s úrokmi ich pohŕdanie a všetko utrpenie, čo mi spôsobili. Ani na chvíľku nezabúdam, že som sa narodil, aby som rozkázaval; a zdá sa mi, že sa opäť stávam chlapom aspoň vtedy, keď im ešte rozkážem. Nenávidím ich, odkedy ich vidím s chladnými zmyslami, odkedy mi rozum odhalil všetky ich slabosti. Hoci ich strážim pre druhého, potešenie, že ma počúvajú, spôsobuje mi tajnú radosť: keď im všetko odopriem, zdá sa mi, že som to sebe dožičil a zakaždým pritom cítim nepriame uspokojenie: som v háreme akoby v malom kráľovstve; a moja ctižiadostivosť, jediná vášeň, čo mi ostáva, trochu sa ukája. Vidím s potešením, že všetko beží podľa mojej vôle a že som v každej chvíli potrebný: rád na seba beriem nenávisť všetkých žien, veď ona len upevňuje moje postavenie. Veru nemajú pred sebou nevďačníka: staviam sa do cesty aj celkom nevinnému potešeniu. Stojím pred nimi ako nedobytný val: robia si plány, a ja ich v okamihu zarazím. Ozbrojím sa odmietaním, som samá škrupuľa, mám v ústach len slová povinnosť, cnosť, stud, skromnosť. Idú si zúfať, keď im neprestajne rozprávam, aké slabé je ich pohlavie, akú moc má nad nimi ich pán. Potom si ťažkám, že musím byť taký prísny, a tvárim sa, akoby som im chcel naznačiť, že tak konám len v ich záujme a z ohromnej sympatie k nim.

Nie že by som pritom nemal hŕbu nepríjemností a že by sa tie pomstychtivé ženy nepokúšali vrátiť pôžičku aj s úrokmi. Ich protiúderý sú strašné. Akoby medzi nami prúdil príliv a odliv moci a poníženia: vyberajú si mňa na tie najmrzkejšie výsluhy, dávajú najavo pohŕdanie, ktoré nemá páru, nútia ma vstávať desaťkrát za noc pre nič za nič, bez ohľadu na to, že som starý. Rozkazy, príkazy, výsluhy, vrtochy na mňa priam pršia: človek by povedal, že si ma podávajú z rúčky do rúčky a že sa pretekajú v bláznivých nápadoch. Často im robí potešenie, že musím byť dvojnásobne ostražitý, a donášajú mi nepravdivé tajomstvá: raz mi prídu povedať, že kdesi pri múroch zbadali mladíka; inokedy zase vraj počuli hluk, alebo ktosi chce odniesť list. To všetko mi nedá pokoja a ony sa len smejú: teší ich, keď vidia, že sa trápim. Inokedy ma vykážu za dvere a držia ma tam dňom i nocou. Vedia výborne predstierať chorobu, mdlobu, záchvaty hrôzy: vždy si nájdu zámienku, aby ma doviedli, kam chcú. V takých prípadoch musím byť slepo poslušný a bezhranične ochotný: odmietnutie z úst človeka, ako som ja, by bolo niečo neslýchané a nech len zaváham počúvnuť, majú právo ma potrestať. Radšej nechcem žiť, drahý Ibbí, ako sa dať takto ponížovať.

To nie je všetko: nikdy si nie som istý, či mi je pán naklonený; mám v jeho srdci toľkých nepriateľov, ktorí myslia len na to, ako ma zničiť. Sú chvíle, keď rozprávam hluchým ušiam, chvíle, keď im pán nič neodmietne, a len ja nemám pravdu. Viedm do pánovej postele nasrdené ženy: myslíš si, že sa tam azda za mňa prihovoria a že sa tam upevní moje postavenie? Od ich slz, vzdychov, objatí, ba od ich rozkoší môžem očakávať všetko: tam je miesto ich triumfov, pre mňa sa ich pôvab stáva hrozným, ich služba vo chvílke zmaže všetky moje služby minulé a nič mi neručí za pána, ktorý prestal byť sám sebou.

Koľkokrát sa stalo, že som si líhal v priazni a vstával v nemilosti? Ten deň, čo ma tak nedôstojne naháňali okolo háremu bičom, čo som vtedy spravil? Nechám ženu v pánovom objatí: len čo zbadala, že vzplanul, začala prelievať prúdy slz, ťažkala si a tak dobre si zadelila ponosy, že vzrastali spolu s láskou, ktorú vzbudzovala. Vari som sa v takej kritickej chvíli mohol brániť? Bol som stratený, keď som to najmenej čakal: stal som sa obeťou ob-

chodu s láskou, zmluvy, ktorú uzavreli vzdychy. V takom krutom postavení žijem, drahý Ibbí, celý život.

Si taký šťastný! Staráš sa len o Uzbekovu osobu. Je ti ľahké zapáčiť sa mu a zotrvať v priazni až do dňa, keď vydýchneš naposledy.

V isfahánskom háreme posledný deň mesiaca safar 1711

LIST DESIATY

MÍRZA PRIATELOVI UZBEKovi DO ERZURUMU

Len Ty si mi nahradil Rizu, len Rizá ma potešil, keď som nemal Teba. Chýbaš mi, Uzbek: bol si dušou našej spoločnosti. Aké ťažké je zlomiť putá srdcom a duchom ukované!

Veľa sa tu škriepime; naše škriepky sa zväčša týkajú morálky. Včera sme si položili otázku, či ľudia robí šťastnými rozkoš a ukojenie zmyslov, a či cnosť? Neraz som od Teba počul, že ľudia sa preto narodili, aby žili cnostne, a že spravodlivosť je vlastnosť, ktorá má pre nich práve taký význam ako sám život. Vysvetli mi, prosím Ťa, čo tým chceš povedať.

Zhovárал som sa s mollakmi, ale tí ma doháňajú do zúfalstva citátmi z alkoránu: veď ja sa s nimi nezhováram ako ozajstný veriaci, ale ako človek, ako občan, ako otec rodiny. Zbohom.

V Isfaháne posledný deň mesiaca safar 1711

LIST JEDENÁSTY

UZBEK MÍRZovi DO ISFAHÁNU

Vzdávaš sa vlastného rozumu, aby si vyskúšal môj; tak si sa znížil, že sa so mnou radiš; veríš, že som schopný Ťa poučiť. Drahý Mírza, jedno ma teší ešte väčšmi než Tvoja dobrá mienka o mne: totiž to, že pramení z tvojho priateľstva.

Ak mám splniť, čo mi predpisuješ, nie je vari možné používať priveľmi abstraktné dôvodenie. O istých pravdách nestačí presvedčať, treba ich aj cítiť; také sú morálne pravdy. Možno Ťa tento krátky príbeh dojme väčšmi než mudrácke filozofovanie.

V Arábii žil národík, Troglodyti, potomkovia starých Troglodytov, ktorí sa, ak možno veriť historikom, ponášali skôr na zver ako na ľudí. Neboli už takí mrzkí, neboli chlpatí ako medvede a nepískali, mali dve oči, ale boli takí zlí a diví, že medzi nimi nevládli nijaké zásady práva a spravodlivosti.

Mali kráľa cudzieho pôvodu, ktorý bol na nich prísny, aby napravil ich zlú povahu. Oni sa však proti nemu sprisahali, zabili ho a vykántrili celý kráľovský rod.

Keď bolo po všetkom, zišli sa rokovať o novej vláde; a po dlhých nezhodách vymenovali úradníkov. No len čo si ich vybrali, nevedeli ich zniesť a povraždili aj ich.

Národ sa takto zbavil nového jarma a správal sa už len podľa svojej divej prirodzenosti. Vraveli si: „Čo sa ja budem trhať v robote pre iných, do ktorých ma nič? Budem myslieť len na seba, budem si žiť v blaženosti. Čo ma po tom, či sú aj druhí šťastní? Zadovažim si, čo potrebujem; len keď ja budem mať všetko, veru sa nebudem starať, či ostatní Troglodyti žijú v biede.“

Bolo to v mesiaci, keď osievajú pôdu. Každý si vravel: „Zorím len toľko, aby som mal dosť zrna na obživu; väčší kus role by mi bol nanič; či ja budem nič pre nič hrdlačiť?“

Pôda tohto malého kráľovstva nebola všade rovnaká: niektoré miesta boli vyprahnuté a hornaté, iné, v dolinách, zavlažovalo niekoľko potokov. V tom roku nastalo strašné sucho, takže na vyššie položených miestach obišli veľmi zle, kým zavlažované polia dali peknú úrodu. A tak horniaci takmer do jedného popakali od hladu z neciteľnosti druhých, ktorí odmietli podeliť sa o úrodu.

V ďalšom roku prišli veľké dažde: polia na kopcoch boli neobyčajne úrodné, kým polia v dolinách zaplavila voda. Po druhý raz kričala polovica národa, že je hladná; no úbožiaci našli ľudí rovnako tvrdých, ako boli oni predtým.

Jeden z popredných obyvateľov mal veľmi peknú ženu; sused sa do nej zalúbil a uniesol mu ju. Strhla sa veľká zvada; a keď sa dosýta vyvadili a pobili, dohodli sa, že spravia, ako rozhodne istý Troglodyt, ktorý sa v čase, keď ešte štát existoval, tešil dôvere. Išli za ním a chceli mu rozpovedať svoje dôvody. „Čo ma po tom,“ povedal ten chlap, „či to je vaša žena alebo vaša? Prichodí mi

orať; vari nebudem márníť čas tým, aby som urovnával vaše spory a miešal sa do vás, keď mám dosť vlastných starostí. Dajte mi, prosím vás, pokoj a neotravujte ma svojimi škriepkami.“ Nato ich nechal stáť a pobral sa na pole. Únosca, ktorý bol silnejší, prisahal, že radšej umrie, než by ženu vrátil; a druhý dotknutý do hĺbky duše krivdou suseda a bezcitnosťou sudcu, vracal sa celý zúfalý, keď zrazu našiel na mladú peknú ženu, ktorá prichádzala od studne: on ženu nemal, táto sa mu páčila; a zapáčila sa mu ešte väčšmi, keď sa dozvedel, že je to žena toho chlapa, ktorého chcel za sudcu a ktorého sa tak málo dotklo jeho nešťastie. Uniesol ju a odviezol si ju domov.

Istý chlap mal dosť úrodné pole, ktoré starostlivo obrábal: dvaja susedia sa spojili, vyhнали ho z domu a pole si prisvojili; dohodli sa, že sa budú brániť proti každému, kto by im ho chcel vziať; a naozaj sa niekoľko mesiacov udržali. Ale jedného z nich zunovalo deliť sa o to, čo mohol mať sám, zabil spoločníka a stal sa majiteľom poľa. Dlho na ňom však nebol pánom: zaútočili naňho iní dvaja Troglodyti; bol prislabý, aby sa ubránil, a padol ich rukou.

Istý polonahý Troglodyt uvidel vlnu, ktorá bola na predaj; spýtal sa, čo stojí. Kupec si v duchu vrazil: „Mal by som, pravda, žiadať za vlnu toľko, koľko mi treba na dve mierky zrna; ale ja si ju predám štyrikrát drahšie a budem mať osem mierok.“ Druhý sa musel podvoliť a zaplatiť, čo pýtal. „Ale som rád,“ povedal kupiec, „teraz budem mať zrno.“ – „Čo nepoviete,“ vrazil kupujúci, „potrebujete zrno? Predám: iba cene sa začudujete; hádam viete, že zrno je strašne drahé a že takmer všade zúri hlad. Vráťte mi peniaze a ja vám dám mierku zrna: inak ho nedám, čo by ste aj mali skapať od hladu.“

V tom čase pustošila krajinu ukrutná choroba. Zo susedného štátu prišiel šikovný lekár a dal im také lieky, že vyliečil všetkých, čo sa zverili do jeho rúk. Keď choroba ustúpila, šiel za všetkými, ktorých ošetroval, a pýtal si odmenu; no každý odmietol; vrátil sa teda do vlasti a došiel tam celkom zmorený po takej dlhej ceste. No čoskoro sa dozvedel, že choroba sa opäť vyskytla a že na nevďačnú krajinu doľahla ako nikdy predtým. Teraz prišli sami, ani nečakali, až príde on. „Chodte, vy nespravodliví ľudia,“ povedal

im, „v duši máte jed smrteľnejší než ten, z ktorého sa chcete liečiť; nezaslúžite si miesto na zemi, lebo neviete, čo je ľudskosť, a zásady spravodlivých sú vám neznáme. Myslím, že by som urazil bohov, čo vás trescú, keby som sa protivil ich spravodlivému hnevu.“

V Erzurume 3. dňa mesiaca džumádí 2, 1711

LIST DVANÁSTY

UZBEK TOMU ISTÉMU DO ISEHÁNU

Videl si, drahý Mírza, ako Troglodyti zahynuli vlastnou zlobou a stali sa obeťou vlastných krívd. Z toľkých rodín ostali len dve, ktoré ušli skaze národa. V krajine žili dvaja veľmi čudní ľudia: vedeli, čo je to ľudskosť, poznali spravodlivosť, ľúbili cnosť. Úprimnosť ich srdc ich spájala práve tak ako iných skazenosť, videli všeobecnú pohromu a pociťovali pritom iba súcit; to bolo pohnútkou nového spojenectva. Pracovali, vedno sa starali o spoločné blaho; ak mali medzi sebou spory, tak len také, aké plodí láskyplné, nežné priateľstvo; a v najodľahlejšom kúte krajiny, oddelene od krajanov nehodných ich prítomnosti, žili si šťastne a v pokoji. Zem akoby sama rodila, keď ju obrábali ich statočné ruky.

Mali radi svoje ženy a ony ich nežne ľúbili. Dbali len na to, aby deti viedli k cnosti. Spomínali im neprestajne pohromy ich krajanov a kládli im pred oči ich neblahý príklad; najmä v nich však pestovali vedomie, že záujem jednotlivca je vždy súčasťou záujmu celku, že chcieť sa od neho oddeliť znamená chcieť vlastnú záhubu, že statočnosť by nás nikdy nemala stáť premáhanie, že na ňu neslobodno pozeráť ako na niečo namáhavé a že spravodlivosť k iným je skutkom milosrdenstva k nám samým.

Čoskoro sa im dostalo útechy statočných otcov, totiž že mali deti, ktoré im boli podobné. Mladý národ vzrástol okolo nich a rozmnožil sa šťastnými manželstvami; ich počet sa zväčšoval, svornosť však ostala rovnaká; a ich statočnosť v tom množstve nielenže neslabla, naopak, ešte mocnela väčším počtom dobrých príkladov.

Kto vypovie šťastie Troglodytov? Taký spravodlivý národ museli bohovia ľúbiť. Len čo sa im otvorili oči a oni ich poznali, na-

učili sa bázni božej a náboženstvo zjemnilo v mravoch, čo drsného v nich zanechala príroda.

Stanovili sviatky na počesť bohov; dievčatá ovenčené kvetmi a mladíci ich slávili tancom a za zvukov vidieckej hudby. Potom vystrojili hostiny, kde vládla radosť, no zároveň aj striednosť. Na takých zhromaždeniach hovorila prostá príroda, tam sa panenský stud priznával s rumencom a placho, no čoskoro aj so súhlasom otcov, a tam nežné matky s radosťou predvídali, koho raz spojí sladké a verné manželské puto.

Chodili do chrámu vyprosiť si priazeň bohov: nežiadali bohatstva a hojnosť, ktorá je len na ťarchu; také želania boli nedôstojné šťastných Troglodytov, vedeli ich dožičiť len svojim krajanom. Pred oltármi prosili o zdravie otcov, o svornosť bratov, o nehu žien, o lásku a poslušnosť detí. Dievčatá sem prichádzali s nehou obetovať svoje srdcia a nepýtali si inú milosť, než urobiť šťastným Troglodytu. Schádzali sa večer, keď sa stáda vracali z lúk a ustaté voly ťahali pluh domov; a pri skromnom jedle spievali o nepravostiach prvých Troglodytov, o ich biedach, o statočnosti rodiacej sa s novým národom, o jeho blaženosti: slávili veľkých bohov, ich priazeň, ktorá nikdy nechýba tým, čo o ňu prosia, o hneve, ktorý vždy stihne tých, čo sa bohov neboja; potom opisovali rozkoše života na vidieku a šťastný osud, ktorý zdobí nevinnosť. Čoskoro sa oddali spánku, ktorý nenarušila starosť ani zármutok.

Príroda bola k ich túžbam práve taká štedrá ako k ich potrebám. Chamtivosť bola v tých šťastných krajoch celkom neznáma: vzájomne si vymieňali dary a šťastným sa cítil vždy ten, čo dával. Národ Troglodytov sa pokladal za jedinú rodinu: ich stáda sa takmer vždy pásli vedno; námahu rozdeľovať ich si zvyčajne ušetrili.

V Erzurume 6. dňa mesiaca džumádí 2, 1711

LIST TRINÁSTY

UZBEK TOMU ISTÉMU

Neviem sa nasýtiť rozprávania o statočnosti Troglodytov. Jeden z nich povedal istého dňa: „Otec sa zajtra chystá orať; vstanem

o dve hodiny včasse, a keď príde na pole, nájde čerstvú oráčinu.“

Druhý si v duchu vravel: „Vidí sa mi, že sestre sa páči mladý Troglodyt od príbuzných; musím sa pohovárať s otcom a presvedčiť ho, aby ten sobáš dal dokopy.“

Inému prišli povedať, že mu zlodeji ukradli stádo. „To ma mrzí,“ povedal, „bola v ňom celkom biela jalovička, chcel som ju obetovať bohom.“

Iného zas počuli, ako vraví: „Musím ísť do chrámu poďakovať bohom, lebo brat, ktorého otec má tak rád a ja ho nežne ľúbim, je opäť zdravý.“

Alebo: „S otcovou roľou susedí pole a ľudia, čo ho obrábajú, sú každodenne vystavení slnečnej páľave; musím tam zasadiť dva stromy, aby si chudáci mohli zavše oddýchnuť.“

Raz sa zišlo niekoľko Troglodytov a ktorýsi starec im rozprával o mladíkovi, ktorého vraj podozrieva z mrzkého činu a vyčítal mu to. „Neveríme, že sa tak mrzko zachoval,“ povedali mladí Troglodyti, „ale ak to spravil, bodaj by zomrel posledný z celej rodiny.“

Istému Troglodytovi prišli povedať, že mu cudzinci vykradli dom a všetko odniesli. „Ak neboli nespravodliví,“ odpovedal, „nech im bohovia dožičia dlhšie to všetko v zdraví užívať ako ja.“

Na toľký blahobyť nebolo možné pozeráť bez závesti: susedné národy sa zhromaždili a rozhodli sa pod planou zámenkou odohnať im stáda. Len čo sa Troglodyti dozvedeli o tom rozhodnutí, poslali im v ústrety vyslancov, ktorí k nim takto prehovorili:

„Čo vám Troglodyti spravili? Uniesli vám ženy, ukradli vám dobytok, spustošili polia? Nie: sme spravodliví a bojujeme sa bohov. Čo teda od nás chcete? Chcete vlnu na šaty? Chcete mlieko pre svoje stáda alebo plody našich polí? Zložte zbrane, prídte medzi nás a my vám to všetko dáme. No pri všetkom, čo je nám najsvätejšie, prisaháme, ak vstúpíte na našu pôdu ako nepriatelia, budeme vás pokladať za národ nespravodlivý a naložíme s vami ako s divou zverou.“

Divé národy s pohrdaním odmietli tieto slová a vtrhli ozbro-